

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО ПІЗНАННЯ УЧНІВ 1 – 4 КЛАСІВ

дітей молодшого шкільного віку. Використати ці можливості означає вибрати відповідну методiku формування здатності до емоційно-усвідомленого сприйняття музики.

Сприйняття як процес формується в умовах спеціального навчання. При цьому особливого значення набувають застосовувані методи і прийоми навчання, які мають ґрунтуватися на принципах дидактики (систематичність, доступність викладу, наочність, врахування індивідуальних особливостей учнів тощо).

Система запитань і завдань дає змогу вчителю створити на уроці пошукову ситуацію, мета якої – навчити дітей вслухатися в музичний твір, емоційно-усвідомлено сприймати та самостійно розбиратися у ньому.

Слід враховувати, що розмежовувати емоційне від інтелектуального можна лише умовою: в музиці, як і в будь-якому іншому мистецтві, емоційне начало переливається в думку, думка, не потребуючи понятійної визначеності, так само невловимо переходить у почуття. У структурі естетичного виховання емоційно-усвідомлене сприйняття музики набуває особливої значущості,

оскільки є основним показником його емоційно-інтелектуальної та художньої культури.

Органічною основою вимірювання здатності до емоційно-усвідомленого сприйняття музики, до художнього спілкування з мистецькими творами виступає музично-виконавська діяльність дітей, відповідно до результатів якої набуває свого сенсу поняття духовної культури особистості.

1. Ветлугина Н., Кенаман А. *Теория и методика музыкального воспитания в детском саду*. – М.: Просвещение, 1983. – 256 с.

2. Кабалевский Д. *Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя*. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.

3. Назайкинский Е. *О психологии музыкального воспитания*. – М.: Музыка, 1972. – 384 с.

4. Рудницкая О. *Сприймання музики і педагогічна культура вчителя*. – К.: КДПІ, 1992. – 384 с.

5. Сухомлинський В. *Вибрані твори: У 5-ти томах*. – Т.3. – К.: Рад. шк., 1977. – 670 с.

6. Теплов Б. *Психология музыкальных способностей. Избранные труды: В 2-х т.* – М.: Педагогика, 1985. – 328 с.

7. Якобсон П. *Психология художественного творчества*. – М.: Знание, 1971. – 47 с.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2009

УДК 373.31 + 37.036:78.07 (045)

К 30

Лілія Качуринець, викладач кафедри теорії та методики мистецтв
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
аспірантка Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО ПІЗНАННЯ УЧНІВ 1 – 4 КЛАСІВ

У статті розглядаються особливості музичного пізнання молодших школярів. Музичне пізнання розглядається як процес сприйняття музики, усвідомлення і оцінювання її змісту, обмірковування вражень від почутого.

Ключові слова: пізнання, художнє пізнання музики, особливості музично-пізнавальної сфери молодшого школяра.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформування освіти на сучасному етапі ставить перед педагогікою одну з важливих задач – самореалізацію кожної дитини та облаштування потрібних умов для її розвитку. Розв'язання цієї задачі вимагає нових педагогічних розробок, які мають врахувати особливості психічного розвитку дітей.

Проблемами змісту й організації уроків

музичного мистецтва з молодшими школярами займалися Г.С. Костюк, Н.М. Бібік, О.І. Киричук, О.Я. Савченко, Л.М. Проколієнко та інші [8; 3; 7; 11]. Д.Б. Кабалевський звертав свою увагу на те, що музичне навчання у загальноосвітній школі на першому етапі має сформулювати основи музичного пізнання дитини, а головною метою є вплив музичного сприйняття на весь духовний світ учнів, особливо на становлення їх морально-естетичних цінностей [6]. В.М. Шацька та Н.М. Гродзенська,

досліджуючи цю проблему, вважали, що головним у пізнанні музики є роль вступного слова та засоби організації навчального матеріалу [5]. Л.В. Артемова акцентує увагу на тому, що результативність навчання музики зростає, якщо в запропонованому змісті знань враховано психологічні особливості сприйняття музики дітьми певного віку [1, 6 – 7].

Вищезазначені автори в своїх наукових працях розглядали окремі питання щодо розвитку музичного сприймання, але саме цілісний феномен музичного пізнання в педагогічних розробках вивчено недостатньо, тому метою статті став розгляд особливостей формування музичного пізнання учнів 1 – 4 класів, де ми ставимо завдання – розробити педагогічні прийоми розвитку музичного пізнання як цілісного феномену.

Виклад основного матеріалу. У філософії пізнання тлумачиться як одна з вищих форм відображення фактичної реальності [4, 28 – 39]. Ми визначаємо музичне пізнання як процес взаємодії між людиною і музичним світом, головним результатом якого є музичні знання. Процес музичного пізнання можна розкрити як пізнавання, що містить в собі розпізнавання, яке може виникнути тільки як наслідок творчої фантазії дитини. У музичному пізнанні ми виділяємо раціональний рівень, що виявляється в поняттях й теоретичних висновках, та чуттєвий рівень пізнання, який реалізується за умовами активізації уявлення та відчуження музичного світу. Музичне пізнання розрізняється нами як наукове, аматорське й художнє.

Вивчення різноманітних педагогічних розробок, теоретичних та методичних рекомендацій щодо музичного виховання може послужитися учителю у втіленні пізнання музики як музичного пізнання буття, матеріалізувати уроки музики в студію виховання та самовиховання індивідуальності. Наставники наукової, музично-теоретичної думки у вивченні музики вбачають визначальну роль в просвітленні дитини знаннями, що стосуються побудови твору, його структури, музичної форми, засобів музичної виразності. При цьому значення форми, жанру, стилю твору постає головним об'єктом пізнання, ці теоретичні знання складні для учнівського сприймання, про що свідчить практика. Такий виклад навчального матеріалу властивий для професійних учбових закладів і дитячих музичних шкіл, але його відлуння наявне й в методичних розробках загальноосвітніх шкіл.

Невимушено слухати музику та й радіти її красі – це різновид пізнання, який стосується непрофесіоналів. Прагнучи зробити школярів не пасивними слухачами в загальноосвітніх школах,

на уроках музичного мистецтва, практикується активне аматорське пізнання, коли за ціль постає визначення характеру музики з усвідомленням найпростіших засобів музичної виразності. З нашої практики помітно тенденцію до того, що стандартні вислови про характер музики набридають школярам, і вони вживають шаблонні характеристики щодо неї (типу “сумна”, “весела”), навіть не прислуховуючись до самої музики твору.

У художньому пізнанні музики перед школярем постає завдання пізнання переживань і супутніх думок, які виникають у вихованця в процесі спілкування з музикою, пізнання ідеї твору. Таке контактування учня з музикою активізує його діяльність, закріплюючи її ціннісну основу, тобто пізнання життя, оточуючого світу, самого себе.

Для формування музичного пізнання насамперед необхідно запланувати в навчальній програмі якомога більше прослуховувань й вивчення творів національних авторів. Абстрактне бачення музики не здатне вплинути на розвиток особистості учня в естетично-моральному плані. Неможливо також говорити про послідовне виховання престижу національної музики, якщо на головний план виходить обмірковування музичної форми твору або його характеристика. Тому ми визначаємо такий педагогічний прийом розвитку музичного пізнання, як слухання творів національних композиторів. Колорит національної музики генетично близький досвіду дітей, мелодика та інтонації перейняті ними з молоком матері, що безумовно полегшує сприймання музики.

Хочеться зазначити те, що позитивна мелодико-емоційна батьківська інтонація, що відчувається в сімейному обговорюванні музики та виявленні турботи, віддзеркалюється у подальшому творчому розвитку дитини та її музичного пізнання.

Крім музичного пізнання, що впливає на встановлення чуттєвої сфери дитини, музичне виховання творить учня-слухача, більше здатного до переживання різних естетичних почуттів, навіть якщо вони не притаманні його темпераменту. Героїко-патріотична увертюра з опери “Тарас Бульба” М. Лисенка; ліричний солов'їв М. Лисенка “Ой одна, я одна”; героїко-епічна симфонія №3 Б. Лятошинського; пройнята інтонаціями українських народних пісень симфонія g-moll Володимира Сокальського; картина життя і природи українського краю “Гуцульська рапсодія” Георгія Майбороди тощо – ці різноманітні за характером твори яскраво збагачують внутрішній світ дитини, започатковуючи духовну щедрість душі.

А. Пиличяускас вважає, для того, щоб добре розуміти музику, корисно знати самого себе. Тому необхідно між окремими емоціями, які наплинули з першим знайомством з музикою, встановити духовний послідовний зв'язок. Таким чином, перед школярами постають сучасні захопливі творчі завдання-загадки. Гармонія емоцій, що вимальовуються під враженням від національної музики, подібна процесу, в якому мазки кольорових фарб живописець поєднує в ефектному полотнищі. Школа, практикуючи такий підхід в процесі щоденних уроків, стає майстернею спостереження за життєвою дійсністю та роздумування над власною поведінкою і поведінкою оточуючих [9, 6 – 11].

До формування музичного пізнання молодших школярів ми пропонуємо використання такого педагогічного прийому, як неодноразове повторюване слухання. Як правило, при повторному звучанні музики, обмислюючи почуте, школярі з більшим хвилюванням розуміють і сприймають характерні особливості, притаманні різним музичним образам. Для активізації музичного пізнання, формування власного індивідуального ставлення до цього твору, вчителю буде доцільно підштовхнути дітей до адекватного сприйняття музики, підказуючи їм, на що звернути увагу, подаючи власне бачення смислу прослуханої музики. При повторному прослуховуванні діти мають можливість звернути увагу на те, що було пропущене або незрозуміле ними при першому прослуховуванні.

У послідовних судженнях, завдяки повторюванню, виражається безпосереднє ставлення школярів і до запропонованої музики, і до реальності, відображеній в інтонації, в якій вся сутність, замисел пізаного твору.

Сутність поглядів має різнитися живописністю, образністю, змістовністю. Щоб підштовхнути молодшого школяра до роздумів про власний світ, про обрану мрію, існує необхідність створення самостійних уявлень про художні образи музики, яка лунає. Контакт дитини з музикою є одним з вагомих важелів у розкритті індивідуального світу школярів.

На думку А. Пиличяускас, вся значимість особистісного усвідомлення змісту музики побудована на підґрунті спілкування. Важливим є спілкування не з приводу музики, а завдяки їй. При повторюванні почутого молодший школяр стає здебільш активним завдяки індивідуальному сприйняттю художнього об'єкта: його не сковує необхідність усвідомлення тільки якоїсь однієї сторони сутності твору, яка може бути йому нецікавою. Завдяки такій організації процесу

пізнання учням-слухачам стає цікаво обговорювати свої враження між собою [9, 6 – 11].

З практики помітно, що зацікавлені процесом пізнання музики молодші школярі самі виявляють бажання до неодноразового прослуховування твору, намагаються виразити у власних висловлюваннях усвідомлений художній образ, що дає можливість до розширення лексики учнів.

Наступна педагогічна умова формування музичного пізнання – активізація власних відчуттів дитини, досвіду тих переживань, які співзвучні настрою твору, змісту його художніх образів. Є анахронічною (застарілою) думка про те, що літературним текстом неможливо розкрити раціональне зерно музичного твору. Для розвитку музичного пізнання є важливим не суто накопичувати музичні тексти, а особисті почуття, які є відголосом чуттєвого сприймання музики. Естетичні відчуття учня-слухача набагато складніші, ніж ті, які можна сформулювати літературним текстом. Але такий засіб інтенсифікації власних відчуттів учня-слухача покликаний розвивати його потребу у серйозному музичному мистецтві. Відомим є вислів А. Сохора: "Там, де закінчуються слова, починається музика. Але де вона закінчується – знову починаються слова..." [9, 6 – 11]. Погоджуючись з його думкою, можна визначити художнє пізнання як засіб, який дає можливість пережити емоції, які виросли під враженням музичного звучання, виразити в слові. Це допомагає молодшому школяру віддзеркалювати ту музично-образну інформацію, яку він сприймає, узагальнює, формує її власне бачення.

Наступним педагогічним прийомом формування музичного пізнання є упорядкування процесу сприймання музики дітьми. За ствердженнями Б. Асаф'єва, слухова чутливість дітей активно розвивається в процесі музичного виховання, тому створюється педагогічна можливість для більш тонкого дослідження оточуючого світу. Розумові здібності молодших школярів інтенсифікуються в послідовній мистецькій діяльності. Учні, знайомлячись з виражальними можливостями музики, починають оперувати певними мисленнєвими діями, як-от: узагальнення, зіставлення, синтез, аналіз (відповідно до вікових можливостей); привчаються відрізняти другорядне та головне, встановити зв'язок між цілісною ідеєю твору і окремими його фрагментами, співвідносити звук з попереднім й послідовним тощо. На думку автора, якщо правильно організувати музичне пізнання, то воно

буде сприяти формуванню таких вагомих якостей особистості, як енергійність, винахідливість, майстерність, творчість у досліджуванні сприйнятого, виявлення прискіпливості в судженнях, необхідних для розвитку індивідуальності й якісного засвоєння дітьми соціально-культурного досвіду [2].

Ще одним педагогічним прийомом, який ми пропонуємо використовувати для розвитку музичного пізнання, є спонування школярів до усного висловлювання та елементарної аргументації переживань, пізнаних в музиці. На погляд А. Пиличяускас, усні висловлювання учнів, сама інтонація мовця, його міміка формують модель мовного образу музики, яка щойно пролунала. Завдання педагога у розмові навідними запитаннями допомогти учневі в конкретизації його сприймання художнього образу, пізнаного в сюжетній формі, підвести учня до певного рівня розуміння, на базі якого загальний висновок на доступному йому рівні творить сам школяр. Щоб попередити односторонність в мисленні та сухість у висловлюваннях школяра, необхідна учительська обачливість [9, 6 – 11].

Здійснює колосальну методичну помилку той педагог, який не знайомить учнів з власним баченням художнього задуму, спонукаючи цим до глибшого розкриття внутрішнього світу учнів. Природним наслідком такого нехтування взаємним висловлюванням своєї думки щодо художнього образу, може стати не здійснення гіпотетичних (очікуваних) результатів. Прийом вільного висловлювання свого бачення учнями потребує умови довірливих стосунків між ними та вчителем.

Однією з прикрих помилок, які допускають багато вчителів в своїй роботі, є подавання сухих, не цікавих дітям молодшого шкільного віку відомостей про автора (де народився, де вчився і т.д.). Ми не пропонуємо відмовитися від подання інформації такого плану, тому що є необхідним встановити цей взаємозв'язок між сприйманням музики і розумінням дітьми історичного підґрунтя, на якому виростили ті чи інші художні образи. Для цього ми пропонуємо обирати для пояснення тих чи інших моментів (історичних чи особистих, які мали вплив на творчість композитора) прості, доступні дітям і, безумовно, цікаві для них словесні ілюстрації, які б повніше розкрили їх зміст музики, яка використовується в навчанні. Музичне мистецтво, звертаючись до дитячих відчуттів, допомагає не тільки доторкнутися до минулого, але й відчутти духовний зв'язок, який, мов виплітаючи мереживо духовно поєднує різні покоління роду людського, заглиблює слухача у світ міркувань, сприймань, образів.

Сприймання музичних творів різних віків значно вдосконалює слухачське пізнання в естетичному контексті, що відіграє суттєве значення в педагогічному процесі. Відзначається комунікативна діяльність музики. Сьогоднішній школяр контактує з музичною інформацією різних історичних епох, суспільних уподобань та різної естетичної оцінки. Пізнання музики виявляється в контексті встановлення зв'язку спілкування учнів з естетичними цінностями минулого через спілкування з музикою. Процес музичного пізнання молодшими школярами визначеного музичного твору можна змодельовати через “діалог” з персонажами певної епохи або активізувати його через спостереження за поведінкою, вдачами та за їхніми героїчними вчинками тощо. І через призму сприйняття сьогоdnішнього слухача, його еталонів, переконань, естетичних оцінок підводити до певних висновків.

Не можна обійти увагою такий педагогічний прийом, як емоційно-музичний. У програмній музиці вчителю не слід шукати відтворення сюжетної основи, а саме стимулювати почуттєву уяву та фантазію школярів. Діти з перших класів повинні бути позитивно спрямовані вчителем на творчість. При розробці теми уроку педагог повинен зважити на персональний досвід школярів. Не зашкодило б колективно з учнями планувати завдання на наступний урок, підготовлювати наочність, зацікавлюючи їх різними випереджальними творчими дорученнями.

На думку Н.М. Бібік, при проведенні уроків доречно використовувати таблиці “Знати” і “Вміти”, в яких слід записувати завдання, що необхідно знати та вміти впродовж уроку, аргументовано повідомляючи школярам, що саме вони будуть творити [3]. Така вступна робота вабить дитяче пізнання, розпалює жагу до отримання нових знань.

При вивченні нового матеріалу вчитель, щоб сильніше зацікавити школярів, повинен використовувати різноманітні педагогічні методи. При постановці питання, яке необхідно обміркувати, вчитель налаштовує дітей на творче мислення, скажімо, у першому класі під час слухання першої частини музичної казки М. Сільванського “Івасик-Телесик”, у другому – сцени з другої дії опери Маріана Коваля “Вовк та семеро козенят”, у третьому – “Української шумки” Михайла Завадського, та й у четвертому – “Гуцульської рапсодії” Георгія Майбороди такими запитаннями: “М. Сільванський – це український чи російський композитор?”, “Українська шумка” – це танець чи пісня” тощо.

При засвоєнні знань, формуючи уміння та навички, можливе подання навчального матеріалу у формі завдання на вибір. Навчальна діяльність може проходити індивідуально, по групах, усно чи письмово; спиратися на активізацію мисленнєвої діяльності за допомогою схем, наочності тощо. При цьому учителю варто застосовувати такі методи, як стимулювання пізнавальної активності через навчально-пізнавальні забави, проблемні ситуації, створення ефекту успіху, підбадьорення взаємною підтримкою, реалізації творчих задач тощо.

Оцінювати та контролювати уміння школярів потрібно за допомогою індивідуальних і колективних форм взаємного аналізу та взаємного контролю, доброзичливої критики.

На фінальному етапі використовується педагогічний прийом створення позитивної атмосфери під час слухання та висловлювання учнів щодо музики, вияв педагогом позитивного ставлення до наслідків діяльності школярів.

Такий зразок наведеного уроку значно складніший технологічно від сакраментального (традиційного). За таких умов вчитель може самостійно створити гарну атмосферу серед учнівського колективу для кращого засвоєння нового матеріалу. Це можливо здійснити, якщо педагог на уроці не буде концентрувати увагу на діяльності відстаючих або слабосильних школярів, організовувати суперництво у виконанні творчих завдань, а сконцентрує дослівне формування творчо-пізнавальних музичних завдань, пошуку новітніх прийомів та шляхів для активізації музичного пізнання учнями молодших класів.

У дослідженні педагога Катріна Бернарда доводиться, що похвальні музичні коментарі, які містять позитив, сміх, налагоджують позитивне зростання дитини. Саме інтонація голосу вміщає природний вплив на процес музичного пізнання дитини [10].

Висновки. Отже, підсумовуючи дослідження, було з'ясовано, що сам процес музичного пізнання багатосторонній, в ньому існує чітко впорядкована система, в яку входить багато складових, багато взаємопов'язаних між собою психологічних процесів: від фактичного споглядання до узагальненого мислення художніми образами.

Потреба школяра у музичному пізнанні виникає через потребу в дитячому спілкуванні з однокласниками, вчителем на уроках музичного мистецтва, стимулює заохочення обміном враженнями та переживаннями, навичками та знаннями, один з одним. Така потреба виховує повагу до інших учнів, прийняття їхніх мистецьких суджень й думок. Пізнаючи музику, дитина

самоутверджується в бажанні реалізувати авторитетність своєї творчої ролі в оточенні однокласників. Школяр здобуває радість від задоволення своїх естетичних потреб та підсилює творче захоплення процесом музичного пізнання.

1. Артемова Л. Щоб дитина хотіла і вміла вчитися // Дошкільне виховання. – 2000. – №5. – С. 6 – 7.
2. Асафьев Б.А. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – 2-е изд. – Л.: Музыка, 1973. – 144 с.
3. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. – К.: Віпол, 1987. – 96 с.
4. Горский Д.П. О критериях истины (К диалектики теоретического знания и общественной практики) // Вопросы философии. – 1998. – № 2. – С. 28 – 39.
5. Гродзенская Н.М. О слушании музыки в начальной школе: Школьники слушают музыку. – М.: Музгиз, 1969. – 63 с.
6. Кабалецкий Д.Б. Как рассказать детям о музыке? – М.: Сов. композитор, 1977. – 237 с.
7. Киричук О.І. Навчальні інтереси молодших школярів. – К.: Рад. школа, 1982. – 128 с.
8. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
9. Пиличяускас А. Познание музыки как педагогическая проблема // Музыка в школе. – 1989. – №1. – С. 6 – 11.
10. Позитивна реакція та взаємодія сприяють розвитку пізнання <http://www.stokke-play-learn-eat.com/uk-ua/advisor/positive-response-and-interaction-develop-greater-cognition.aspx>
11. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів. – К.: Рад. школа, 1982. – 176 с.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2009

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2

**“Великий талант вимагає великої
грацездатності”.**

Петр Чайковский
композитор

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2